

Hjemmeeksamen i faget
«Skolebibliotekets rolle
for elevenes læringsarbeid»

Oppgave 1

Informasjonskompetanse og literacy i skolebiblioteket

23.-27.04 2015

Mari Hopland

Til informasjonskompetanse.no

Dette er min besvarelse på hjemmeeksamen i studiet Skolebibliotekets rolle for elevenes læringsarbeid. Eksamenen er vektet til 5 studiepoeng, og jeg fikk karakteren A på arbeidet. Det var tre oppgaver å velge i, jeg valgte oppgave 1.

Oppgaveteksten:

Ta utgangspunkt i begrepene "informasjonskompetanse" og "literacy" og diskuter og sammenlign disse begrepene. Pek deretter på i hvilken grad "informasjonskompetanse" og/eller "literacy" er begrep som kan brukes i bibliotekararbeidet på en skole i en tid der kunnskaper i økende grad blir digitalisert.

Innhold

Innledning	5
Hva er informasjonskompetanse?	6
Hva er literacy?	7
Informasjonskompetanse og literacy	9
Informasjonskompetanse i praksis	10
Informasjonskompetanse - en digital kompetanse	11
Literacy i praksis – eller bare teori?.....	12
Literacy som sosial praksis.....	13
Informasjonskompetanse og literacy - en gang til	13
Konklusjon.....	14
Referanser	16

Innledning

Jeg har valgt å besvare eksamensoppgave 1. Oppgaveteksten oppfordrer til å diskutere to sentrale begreper i skolebiblioteksarbeidet – *informasjonskompetanse* og *literacy*. Jeg vil se på disse begrepene hver for seg og i sammenheng, og så forsøke å se på hvordan disse begrepene passer inn i dagens skole, sett fra en skolebibliotekars perspektiv.

Med bachelorgrad i bibliotek- og informasjonskompetanse og ansatt i et skolebibliotek ble jeg fort klar over at «lærer-språk» og «bibliotekar-språk» ofte er to forskjellige ting. I utdanningen lærte jeg mye om informasjonskompetanse, det er et godt etablert begrep i bibliotektradisjonen. Men i skolen opplevde jeg at de samme kompetansene ble omtalt under andre navn, og regnet som pedagogens domene.

Jeg har hatt behov for å sette meg inn i pedagogenes fagtradisjoner for å kunne snakke om skolebibliotek på «lærer-språk». Felles begrepsbruk er viktig for å få til samarbeid, så informasjonskompetanse-begrepet har jeg brukt lite i min hverdag i skolen. Desto mer spennende er det å nå få muligheten til å gå grundigere inn i begrepet sett opp mot literacy-begrepet og dets mangfoldige tolkninger.

Hva er informasjonskompetanse?

Begrepet informasjonskompetanse brukes først og fremst i bibliotekmiljøet, der har det lange tradisjoner. Det finnes mange definisjoner og tolkninger, men jeg velger å ta fram to av dem. Den ene baserer seg på UNESCOs definisjon av det engelske uttrykket Information Literacy, (Catts & Lau, 2008). Nettstedet informasjonskompetanse.no har oversatt UNESCOs definisjon til at informasjonskompetanse er et sammensatt begrep som inneholder en rekke ulike elementer:

- å kunne erkjenne et informasjonsbehov
- å kunne finne fram til/lokalisere informasjonen
- å kunne vurdere informasjonen (kildevurdering)
- å kunne bruke informasjonen i egen kunnskapsdanning
- å kunne dokumentere kjelder (siteringsteknikk, utarbeiding av referanseliste)
- å kjenne til sentrale prinsipp innen opphavsrett (hva kan brukes i ulike sammenhenger)
- å kunne kommunisere på nett (produsere innhold på nett, dele)
(Universitetet i Agder, u.d.)

I en av få fagbøker om skolebibliotek, boka *Opplevelse, Oppdagelse, Opplysning* finner vi en kortere definisjon:

«*Informasjonskompetanse* er kort fortalt evnen til å søke og lokalisere informasjon, vurdere informasjon kritisk i forhold til relevans og pålitelighet, og ta den i bruk i egen kunnskapsutvikling.» (Hoel, Rafste, & Sætre, 2008, s. 120)

Jeg vil også trekke frem en fra den amerikanske bibliotekforeningen i 1989. Informasjonskompetente personer er «[...] those who have learned how to learn» (Hoel, Rafste, & Sætre, 2008, s. 124). Målet med informasjonskompetansen er jo læring, eller kunnskapsdanning og kunnskapsutvikling som de to definisjonene kaller det. Å lære og lære,

som denne tredje definisjonen uttrykker det, er en viktig kompetanse i Kunnskapsløftet. Vi kan også lese inn de øvrige kompetansene i informasjonskompetanse inn i læreplanene.

Selv om det ikke uttrykkes i disse definisjonene, er det også en rekke kompetanser som forutsettes for å kunne være informasjonskompetent i 2015. Lesing og skriving er opplagte forutsetninger, uten å beherske disse kompetansene vil informasjonen være utilgjengelig. Digital kompetanse er også nødvendig, da store mengder informasjon kun er tilgjengelig via digitale verktøy. Digital kompetanse og digitale ferdigheter er begrep som har mange likheter med informasjonskompetanse, det vil jeg komme nærmere inn på senere.

Hva er literacy?

Literacy er et begrep med flere definisjoner. Bokstavelig talt betyr det å kunne lese og skrive. I skolesammenheng brukes det ofte i en utvidet betydning, og literacy-feltet innen skoleforskning er stort også i Norge. Jeg har ikke anledning til å gå grundig inn i fagfeltet her, men har valgt ut noen definisjoner og fagtekster som bruker literacy-begrepet for å kunne diskutere begrepet sett opp mot informasjonskompetanse-begrepet i skolen.

Universitet i Stavanger definerer literacy som en tilgangskompetanse, og oppsummerer det slik:

«Ordet rommer flere betydninger samtidig. Det gjelder både lesing og skriving, det gjelder mestring av skriftspråket, og det gjelder kulturelle praksiser der skriftlige tekster inngår og blir brukt.»

(Universitetet i Stavanger, 2013)

Stortingsmeldingen Kultur for læring (Utdannings og forskningsdepartementet, 2004) beskriver de fem grunnleggende ferdighetene lesing, skriving, regning, muntlige ferdigheter og digitale

ferdigheter, og omtaler dem som nødvendige forutsetninger for læring og utvikling i skole, arbeid og samfunnsliv. De grunnleggende ferdighetene er uavhengige av fag, men vil ha ulik rolle i de ulike fagene.

Stortingsmeldingen understreker så at «Disse grunnleggende ferdighetene tilsvarer det engelske begrepet «Literacy» som favner bredere enn bare det å kunne lese.» (Utdannings og forskningsdepartementet, 2004, s. 33).

Denne definisjonen gir en smalere forståelse av begrepet enn

Universitetet i Stavanger, som også inkluderer kulturelle praksiser.

Samtidig gir begge definisjonene forståelsen av at literacy –

grunnleggende ferdigheter – handler om å ha tilgangskompetanse. Tilgang til kunnskap, læring og samhandling via et sett kompetanser og måten man bruker kompetansen.

Svein Østerud går grundig inn i literacy-begrepets bakgrunn i dannelses- og kunnskapsteorier i boka Utdanning for informasjonssamfunnet (2004).

Han skriver om literacy som sosiale praksiser, det handler ikke bare om å kunne skrive og lese, men å bruke kunnskapen hensiktsmessig i forskjellige situasjoner. Skolen krever tradisjonelt en type literacy, mens eleven benytter en annen type literacy i omgang med venner eller i deltagelse på sosiale medier.

Østerud mener at når unge stadig må veksle mellom forskjellige typer literacy i sin hverdag, utvikler de en ny type literacy, *transformasjons-literacy* eller *multimodal literacy*. Denne kompetansen i å veksle mellom forskjellige kulturuttrykk både skriftlig og muntlig utnyttes i liten grad i skolen i dag. Østerud hevder at skolen nok er god på å øve elevenes redskaps-literacy, altså lære dem å forholde seg til forskjellige teksttyper og kontekster, men i liten grad utnytter elevenes gestalt-literacy, som handler om elevenes kompetanse i å veksle mellom ulike kulturelle koder på forskjellige arenaer (Østerud, 2004, s. 188). Denne økte kompleksiteten og de ulike literacy-typerne er det viktig for elevene å mestre i et samfunn der det er viktig å kunne tilegne seg ny kunnskap gjennom hele yrkeslivet.

Marte Blikstad-Balas og Tora Høgenes bruker literacy-begrepet til å diskutere elevenes informasjons-atferd i sin artikkel *Wikipedias inntog på kildelista* (Blikstad-Balas & Høgenes, 2014). Deres definisjon av literacy innebærer å se lese- og skriveferdigheter i sammenheng med situasjonen de brukes i både faglig og sosialt. Dette er delvis i tråd med det vi finner i stortingsmeldingen Kultur for læring (2004, s. 32), at de grunnleggende ferdighetene vil forstås ulikt i de ulike fagene, men åpner også for et bredere syn på literacy som reflekterer elevenes sosiale bakgrunn så vel som elevenes faglige nivå.

Literacy er altså mange kompetanser, både verktøykompetanser innen lesing og skriving, forståelsen av hvordan man skal forstå og bruke lesing og skriving i forskjellige kontekster og også et begrep brukt for å si noe om elevenes atferd. Dette kan oppsummeres som *tilgangskompetanse*, som UiS (2013) gjør det i definisjonen jeg synes virker mest dekkende for begrepet sånn jeg forstår det.

Literacy er ikke et begrep som blir brukt enhetlig og konsekvent, begrepet defineres som regel i den sammenhengen det brukes. Kanskje nettopp derfor er det i stor grad et begrep fra teorien, og et begrep jeg ikke har brukt i min skolehverdag.

Informasjonskompetanse og literacy

Så hva har begrepene informasjonskompetanse og literacy til felles? Hva skiller dem? Literacy er et stort spekter av kompetanser og kulturelle praksiser. For å se på literacy i sammenheng med informasjonskompetanse i skolen velger jeg å først ta utgangspunkt i definisjonen av literacy som en tilgangskompetanse og som summen av de grunnleggende ferdighetene i Kunnskapsløftet. Når vi forstår literacy slik, kan man samtidig se på informasjonskompetanse som en forutsetning for en «komplett» literacy og som en del av de grunnleggende ferdighetene skolen skal gi elevene.

Informasjonskompetanse blir slik også en tilgangskompetanse, en kompetanse som gir elevene tilgang til kunnskap, og kompetanse til å bruke kunnskapen de finner.

Men finner vi igjen informasjonskompetanse i læreplanene? Hvilke deler av de grunnleggende ferdighetene, hvilken literacy er det som øves når vi underviser i informasjonskompetanse?

Informasjonskompetanse i praksis

Opplæring i informasjonskompetanse har vært en del av skolebibliotekarens arbeid så lenge det har vært skolebibliotekarer. Uavhengig av digitale teknologier har det vært et behov for å lære elevene å finne, vurdere og bruke informasjon.

Etter at stadig mer av informasjonen elevene har tilgang til er digital og finnes utenfor skolebibliotekets hyller, har undervisningen i informasjonskompetansene endret seg. Før datamaskiner kom for fullt i skolen for ti-femten år siden måtte elevene oppsøke skolebiblioteket og navigere i hyller, innholdsfortegnelser og registrere. Nå knyttes informasjonskompetanse i stor grad til håndtering av digital informasjon, som søk på internett og vurdering av digitale kilder.

I praksis underviser jeg elever i å finne informasjon på internett, vurdere den kritisk og bruke den etisk ved riktig kildebruk og ved å forholde seg til opphavsretten. Undervisningen tilpasses faget og jeg underviser kun i dette i samarbeid med lærer når elevene jobber med utforskende arbeidsoppgaver.

Denne praksisen forankrer jeg i læreplanmål i det enkelte fag, i samarbeid med faglæreren. Mål som å finne, vurdere, sammenstille eller bruke digital informasjon finnes stort sett igjen i alle fags læreplaner. Jeg kan vise læreren disse punktene og hjelpe til med å definere vurderingskriterier som måler disse ferdighetene. Jeg bruker sjelden

begrepet informasjonskompetanse i dette arbeidet, men heller uttrykkene jeg finner i de generelle og spesifikke læreplanene.

Informasjonskompetanse - en digital kompetanse

Begrepet informasjonskompetanse har store fellestrekk med de grunnleggende digitale ferdighetene som beskrives i Rammeverk for grunnleggende ferdigheter (Utdanningsdirektoratet, 2012). De digitale ferdighetsområdene deles her inn i å *Tilegne og behandle*, *Produsere og bearbeide*, *Kommunisere* og *Digital dømmekraft*. To av områdene utgjør til sammen mer eller mindre definisjonen på informasjonskompetanse. Det er ferdighetsområdene *Tilegne og behandle*, som "innebærer å bruke ulike digitale verktøy, medier og ressurser til å søke etter, navigere i, sortere, kategorisere og tolke digital informasjon hensiktsmessig og kritisk" og *Digital dømmekraft*, "å kunne bruke digitale verktøy, medier og ressurser på en forsvarlig måte, og å ha et bevisst forhold til personvern og etisk bruk av Internett" (Utdanningsdirektoratet, 2012, s. 6).

Digitale ferdigheter deles inn i to hoveddeler - det ene å lære seg å bruke digitale verktøy, og så å bruke verktøyene til å utvikle og uttrykke egen kompetanse. Dette skillet på teknisk verktøykompetanse og kompetanse i å bruke verktøyene i og til egen læring, understrekes både av Ola Erstad i boka *Digital kompetanse i skolen* (2010) og Rune J. Krumsvik i artikkelen *IKT i skolen* (2013). Begge understreker at digital kompetanse har to områder. De tekniske ferdighetene, som er viktige, men bare utgjør en liten del av de grunnleggende digitale ferdighetene elevene skal mestre. Krumsvik baserer seg på Erstads tanker i denne definisjonen av helhetlig digital kompetanse:

«[...] å kunne lese, søke, lokalisere, sammenstille, forme om og kontrastere informasjon fra digitale kilder, og å ha evne til refleksjon, vurdering, kildekritikk, fortolkning og analyse av digitale sjangrer» (Krumsvik, 2013, s. 545)

Krumsvik understreker også at disse to fagområdene ofte sammenblandes av både elever og ansatte, som mener at teknisk mestring av digitale verktøy tilsvarer grunnleggende digitale ferdigheter. Når begrepet digital kompetanse og digitale ferdigheter brukes forskjellig, kan kanskje begrepet informasjonskompetanse brukt om deler av de digitale ferdighetene elevene skal mestre kunne tydeliggjøre at det handler om mer enn digital verktøykompetanse.

Literacy i praksis – eller bare teori?

Literacy-begrepet finnes ikke igjen i Kunnskapsløftet, selv om stortingsmeldingen gjør det klart at de grunnleggende ferdighetene skal forstås som deres definisjon på literacy, og målet med læreplanverket dermed er å gi elevene en «komplett» literacy for å lykkes både i arbeid og hverdag. Allikevel har jeg aldri møtt en lærer som snakker om literacy i sin undervisning. Vi snakker derimot mye om de grunnleggende ferdighetene og hvordan undervisningen kan ivareta dem i de forskjellige fagene.

I faglitteraturen og skoleforskningen møter vi derimot literacy-begrepet, som vist over. Hver artikkel eller fagtekst definerer begrepet på sin måte, og ut fra sitt ståsted. I skolen er det dermed fornuftig å bruke begrepet grunnleggende ferdigheter, og så spesifisere hvilke av disse ferdighetene det er vi snakker om, heller enn å avklare hvilke literacy-begrep vi har i tankene i hverdagens undervisningsplanlegging.

Erstad og Krumsvik sin definisjon av en helhetlig digital kompetanse (Krumsvik, 2013, s. 545) bærer jo også i seg mange elementer av literacy. For å kunne lese, sammenstille, kontrastere og fortolke digital informasjon kreves alle de andre grunnleggende ferdighetene – lesing, skriving, regning og muntlige ferdigheter, i tillegg til digital verktøykompetanse. Denne helhetlige digitale kompetansen er en digital literacy.

Literacy som sosial praksis

Literacy-begrepet åpner for å diskutere mer enn bare de grunnleggende ferdighetene. I artikkelen *Wikipedias inntog i skolen* (Blikstad-Balas & Høgenes, 2014) diskuteres det hvordan elevenes literacy-praksis avgjør hvordan de finner og forholder seg til informasjon og tekst. Når literacy defineres som en sosial praksis og ikke et sett grunnleggende ferdigheter, får begrepet en annen relevans i skolen.

Påstanden «Å forstå literacy som sosial praksis innebærer derfor å se at de individuelle lese- og skriveferdighetene alltid er formet av sosiale, kulturelle, økonomiske og politiske forhold.» (Blikstad-Balas & Høgenes, 2014, s. 3) gir en annen og bredere forståelse av literacy. Blikstad-Balas og Høgenes hevder for eksempel at det ikke er tilfeldig at elevene foretrekker Wikipedia når de leter etter informasjon, det er et resultat av deres, skolens og samfunnets literacy-praksis.

Denne forståelsen av literacy-begrepet gir meg som skolebibliotekar et språk og verktøy for å forstå hvordan elevene håndterer digital informasjon. Ved å ta inn tanker rundt elevenes literacy-praksis i min undervisning i informasjonskompetanse, vil jeg bedre kunne forstå og veilede elevene i deres informasjonshåndtering og for eksempel få en bevissthet på hvorfor de alltid går til wikipedia først.

Informasjonskompetanse og literacy - en gang til

Jeg mener dermed at informasjonskompetanse er en type literacy som er sterkt forankret i læreplanverket, og må ivaretas i skolen. Siden disse kompetansene er fagoverskridende, men samtidig vektlegges og anvendes forskjellig fra fag til fag, kan skolene tjene på å bruke skolebibliotekaren som spesialist på disse ferdighetene. Skolebibliotekaren kan tilpasse informasjonskompetansene til hvert enkelt fag, og ha overblikket over hvorvidt elevene, på tvers av klasser og trinn, har opplevd undervisning og mestring i disse grunnleggende ferdighetene.

Ved å se på elevenes literacy-praksis som jeg forstår den hos Blikstad-Balas og Høgås (2014), vil det i skolebiblioteket gi mening å si at informasjonskompetanse utfordrer elevenes literacy-praksis, hvordan elevene finner og forholder seg til informasjon og tekst. En informasjonskompetent elev vil ha en bredere literacy-praksis, og for eksempel forholde seg til flere kilder enn wikipedia i sin informasjonssøking. En elev med literacy-praksis som kun forholder seg til en tekst eller kilde, uten å reflektere rundt det, vil ha lav grad av informasjonskompetanse

Konklusjon

Jeg innledet med å sette «bibliotekar-språk» og «lærer-språk» opp mot hverandre. I denne oppgaven mener jeg å ha vist at selv om informasjonskompetanse-begrepet ikke er i utstrakt bruk i skolen, er innholdet i begrepet tilstede, spesielt i begrepet digital kompetanse og grunnleggende digitale ferdigheter. I min praksis er det altså ikke hensiktsmessig å snakke så mye om denne informasjonskompetansen, men heller gjenkjenne elementene i informasjonskompetanse og vise lærerne hva skolebibliotekaren kan med de begrepene vi finner i læreplanverket. Bibliotekaren bør altså lære seg «lærer-språk» for å kommunisere effektivt i skolen.

Både informasjonskompetanse og literacy – i alle betydninger – kan jeg daglig se i praksis i mitt skolebibliotek. I hverdagen kaller jeg det jeg ser for læring og undervisning og teoretiserer ikke så mye over fenomenene. Men det er nyttig å reflektere rundt hva jeg gjør og ser, og hvorfor og hvordan elevenes atferd oppstår og påvirkes.

Begge begrepene har avgjort en plass i mitt arbeid som skolebibliotekar i 2015. Informasjonskompetansebegrepet kan sies å dekke deler av literacy-begrepet, i den forstand at informasjonskompetanse inngår som del av de grunnleggende ferdigheter vi kan forstå som literacy. Samtidig

vil forståelsen av literacy som sosial praksis gi meg mulighet til å møte elevene bedre når jeg underviser i informasjonskompetanse.

Referanser

- Blikstad-Balas, M., & Høgenes, T. (2014). *Wikipedias inntog på kildelista – holdninger blant lærere og elever til Wikipedia i en skolekontekst*. Hentet fra Acta Didactica Norge: <http://adno.no/index.php/adno/article/view/329>
- Catts, R., & Lau, J. (2008). *Towards information literacy indicators*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Hentet fra http://www.ifla.org/files/assets/information-literacy/publications/towards-information-literacy_2008-en.pdf
- Erstad, O. (2010). *Digital kompetanse i skolen - innføring (2.utgave)*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hoel, T., Rafste, E. T., & Sætre, T. P. (2008). *Opplevelse, Oppdagelse, Opplysning. Fagbok om skolebibliotek*. Oslo: Biblioteksentralen.
- Krumsvik, R. (2013). IKT i skolen. I Krumsvik, & Seljö, *Praktisk pedagogisk utdanning, en antologi*. Fagfokforlaget.
- Universitetet i Agder. (u.d.). *Informasjonskompetanse.no*. Hentet April 23, 2015 fra Informasjonskompetanse - et sammensatt begrep: <http://informasjonskompetanse.no/veiledning/informasjonskompetansebegrepet/>
- Universitetet i Stavanger. (2013, 03 03). *Literacy og læring*. Hentet fra Universitetet i Stavanger: <http://www.uis.no/forskning/vi-forsker-paa/spraak-og-litteratur/literacy-og-laering/>
- Utdannings og forskningsdepartementet. (2004). *St.meld. nr. 30 (2003-2004) Kultur for læring*. Oslo: Det kongelige utdannings og forskningsdepartement. Hentet fra <https://www.regjeringen.no/contentassets/988cdb018ac24eb0a0cf95943e6cdb61/no/pdfs/stm200320040030000dddpdfs.pdf>

Utdanningsdirektoratet. (2012). *Rammeverk for grunnleggende ferdigheter*. Hentet 03 19, 2015 fra Udir.no:
http://www.udir.no/Upload/larerplaner/lareplangrupper/RAMMEVERK_grf_2012.pdf?epslanguage=no

Østerud, S. (2004). *Utdanning for informasjonssamfunnet. Den tredje vei*. Oslo: Universitetsforlaget.